

Równanie Schrödingera

Dr hab. Maciej Czapkiewicz
Instytut Elektroniki, paw. C-1, pok.321
czapkiew@agh.edu.pl
<http://layer.uci.agh.edu.pl/Fizyka>

- Cząstki materii (elektrony, protony itp.) to paczki falowe
- Funkcje falowe opisują stan kwantowy cząstki bądź układu cząstek.
- Kwadrat modułu funkcji falowej określa prawdopodobieństwo znalezienia cząstki w danym miejscu
- Jak wygląda równanie falowe dla fal materii?
- Równanie to musi być związane z **całkowitą energią cząstki** (Hamiltonian), która jest sumą energii kinetycznej i potencjalnej:

$$E(x, t) = \frac{p^2}{2m} + V(x, t)$$

- Ervin Schrödinger, 1926: równanie własne mechaniki kwantowej, 1933: nagroda Nobla

SOLVAY CONFERENCE 1927

colourized by pastincolour.com

A. PICARD	E. HENRIOT	P. EHRENFEST	Ed. HERSEN	Th. DE DONDER	E. SCHRÖDINGER	E. VERSCHAFFELT	W. PAULI	W. HEISENBERG	R.H. FOWLER	L. BRILLOUIN
P. DEBYE	M. KNUDSEN	W.L. BRAGG	H.A. KRAMERS	P.A.M. DIRAC	A.H. COMPTON	L. de BROGLIE	M. BORN	N. BOHR		
I. LANGMUIR	M. PLANCK	Mme CURIE	H.A. LORENTZ	A. EINSTEIN	P. LANGEVIN	Ch.E. GUYE	C.T.R. WILSON	O.W. RICHARDSON		

Absents : Sir W.H. BRAGG, H. DESLANDRES et E. VAN AUBEL

Operatory energii i pędu

- Równanie fali materii (funkcja falowa jako fala biegnąca):

$$\Psi(x, t) = Ae^{i(kx - \omega t)}$$

- Różniczkowanie po x zwraca wektor falowy k .

$$k = \frac{2\pi}{\lambda}$$

- Pęd jest proporcjonalny do wektora falowego:

$$p = \frac{h}{\lambda} = \hbar k$$

- Różniczkowanie po t zwraca częstość kołową ω .

$$\omega = 2\pi f$$

- Energia jest proporcjonalna do częstości kołowej:

$$E = hf = \hbar\omega$$

Operatory energii i pędu

- Różniczkowy operator pędu dla współrzędnej x

$$\hat{p}_x = -i\hbar \frac{\partial}{\partial x}$$

- Różniczkowy wektorowy operator wektora pędu:

$$\hat{\mathbf{p}} = -i\hbar \left(\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right) = -i\hbar \nabla$$

- Różniczkowy operator energii:

$$\hat{E} = i\hbar \frac{\partial}{\partial t}$$

- Operatory te dają pęd i energię, jeśli działają na funkcję falową
 $\Psi(x, t) = Ae^{i(kx - \omega t)}$

Równanie Schroedingera

- Operator Hamiltona:

$$\frac{\hat{p}^2}{2m} + V(r, t) = \hat{E}$$

- Operator Hamiltona, działający na funkcję falową, jest jednocześnie równaniem falowym, które ta funkcja falowa musi spełnić:

$$-\frac{\hbar^2}{2m} \nabla^2 \Psi(r, t) + V(r, t) \Psi(r, t) = i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(r, t)$$

- Zadanie: dla zerowego potencjału (cząstka swobodna) sprawdzić, czy fala biegnąca:

$$\Psi(x, t) = A e^{i(kx - \omega t)} \quad \text{spełnia powyższe równanie}$$

Stacjonarne równanie Schroedingera

- Potencjał zależy tylko od odległości, nie od czasu:

$$-\frac{\hbar^2}{2m} \nabla^2 \Psi(r, t) + V(r) \Psi(r, t) = i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(r, t)$$

- Można wtedy rozdzielić zmienne funkcji falowej na część przestrzenną i czasową, część czasowa zależy od energii:

$$\Psi(x, t) = A e^{-i\omega t} \psi(r) = A e^{-\frac{i}{\hbar} E t} \psi(r)$$

- **Niezależne od czasu równanie Schroedingera:**

$$-\frac{\hbar^2}{2m} \nabla^2 \psi(r) + V(r) \psi(r) = E \psi(r)$$

Przykłady z równaniem Schroedingera

- Rozważmy jednowymiarowe stacjonarne równanie Schroedingera:

$$-\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2}{\partial x^2} \psi(x) + (V(x) - E) \psi(x) = 0$$

- gdzie cząstka o energii E porusza się tylko wzdłuż osi x .
- Jest to jednorodne równanie różniczkowe drugiego rzędu, którego rozwiązaniem są funkcje falowe, np.:

$$\psi(x) = Ae^{ikx}$$

- Wystarczy więc znaleźć wektor falowy k i jego związek z energią (związek dyspersyjny).
- Ponadto należy dobrać amplitudy tak, aby funkcja była ciągła i różniczkowalna w całym zakresie x .

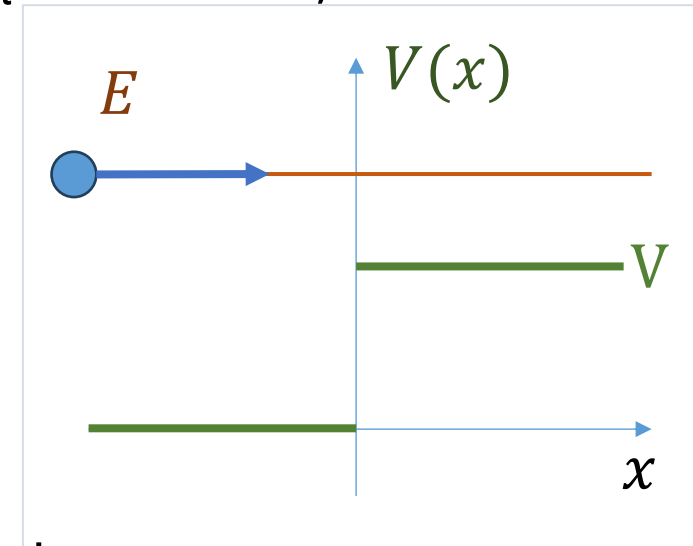
Przykład: bariera potencjału

- Swobodna cząstka o energii E porusza się wzdłuż osi x , natrafia na barierę potencjału (np. na granicy metal-próżnia)
- Bariera potencjału, $V < E$:

$$V(x) = 0, \text{ dla } x < 0$$

$$V(x) = V, \text{ dla } x \geq 0$$

- W mechanice klasycznej taka cząstka powinna oczywiście kontynuować swój ruch, tylko ze zmniejszoną prędkością (bo ma mniejszy pęd – skok potencjału odebrał część energii)
- W mechanice kwantowej rządzonej równaniem Schroedingera jest trochę inaczej, bo cząstki to fale...

Przykład: bariera potencjału

- Swobodna cząstka o energii E porusza się wzdłuż osi x , natrafia na barierę potencjału.

- Bariera potencjału, $V < E$:

$$V(x) = 0, \text{ dla } x < 0$$

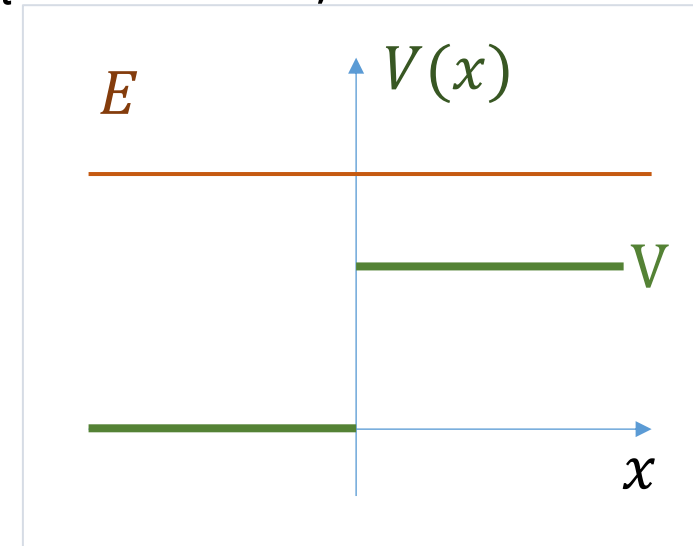
$$V(x) = V, \text{ dla } x \geq 0$$

- Funkcja falowa zależna od położenia, dla $x < 0$ cząstka porusza się w lewo lub w prawo, bo istnieje pewna szansa na odbicie od bariery:

$$\psi_1(x) = Ae^{ik_1x} + Be^{-ik_1x}$$

- Dla $x > 0$ cząstka porusza się tylko w prawo:

$$\psi_2(x) = Ce^{ik_2x}$$

Przykład: bariera potencjału

- Swobodna cząstka o energii E porusza się wzdłuż osi x , natrafia na barierę potencjału, $V < E$.
- Bariera potencjału, $V < E$. Dla $x < 0$:

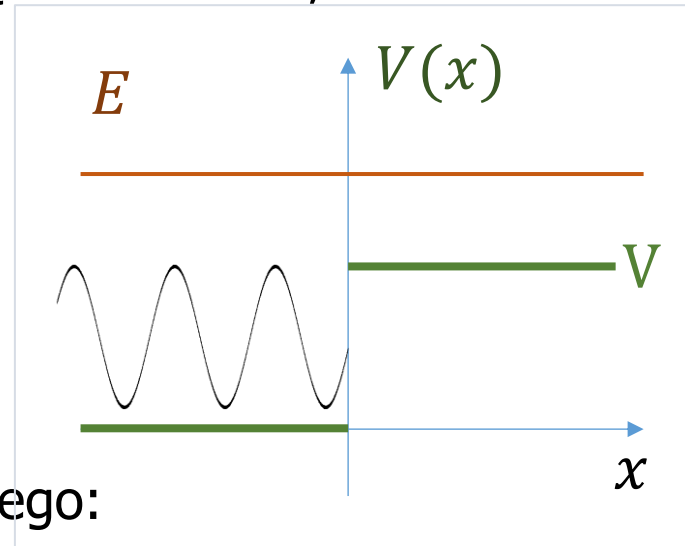
$$-\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2}{\partial x^2} \psi(x) - E\psi(x) = 0$$

- Równanie to spełnia funkcja falowa, dla której związek energii i wektora falowego:

$$\frac{\hbar^2}{2m} k_1^2 = E \quad k_1 = \frac{\sqrt{2mE}}{\hbar}$$

- Pęd takiej swobodnej cząstki:

$$p_1 = \sqrt{2mE}$$

Przykład: bariera potencjału

- Swobodna cząstka o energii E porusza się wzdłuż osi x , natrafia na barierę potencjału, $V < E$.
- Bariera potencjału, $V < E$. Dla $x > 0$:

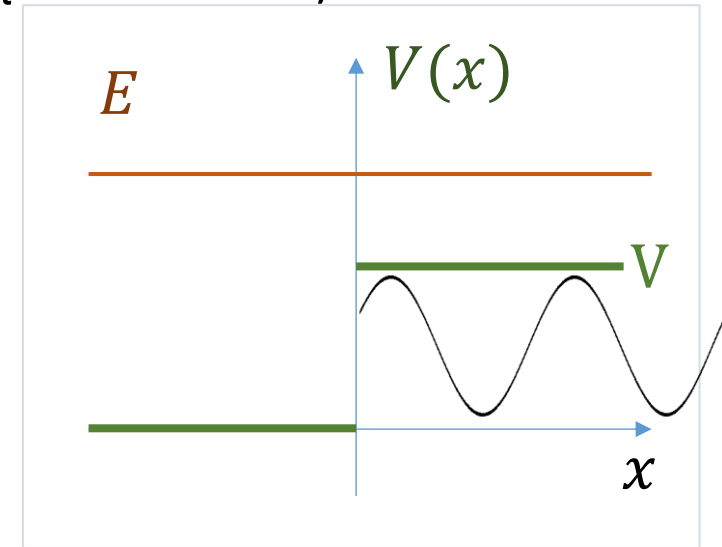
$$-\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2}{\partial x^2} \psi(x) + (V - E) \psi(x) = 0$$

- Równanie to spełnia funkcja falowa, dla której związek energii i wektora falowego:

$$\frac{\hbar^2}{2m} k_2^2 = E - V$$

- Pęd cząstki jest mniejszy (większa długość fali):

$$p_2 = \sqrt{2m(E - V)}$$

Przykład: bariera potencjału

- Swobodna cząstka o energii E porusza się wzdłuż osi x , natrafia na barierę potencjału, $V < E$.

- Funkcja musi być ciągła i różniczkowalna dla $x = 0$

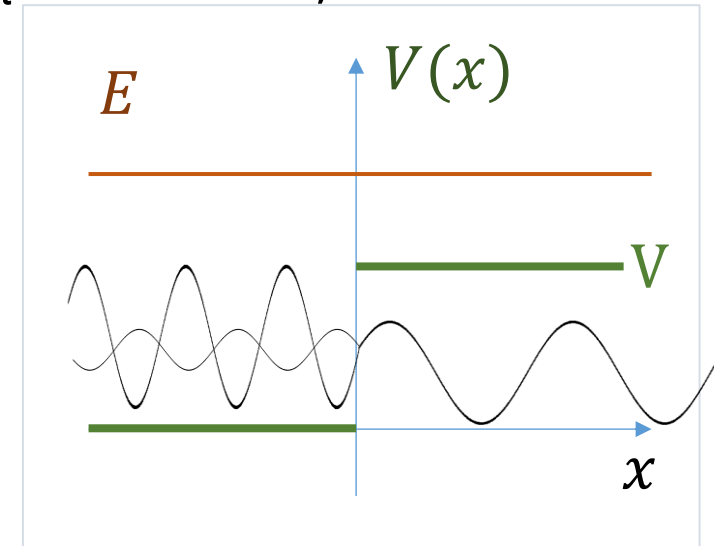
$$A + B = C$$

$$Ak_1 - Bk_1 = Ck_2$$

- Rozwiązując powyższy układ równań ze względu na B i C :

$$B = A \frac{k_1 - k_2}{k_1 + k_2} \quad C = \frac{2Ak_1}{k_1 + k_2}$$

- Zadanie : sprawdzić, co by było dla $k_1 = k_2$?

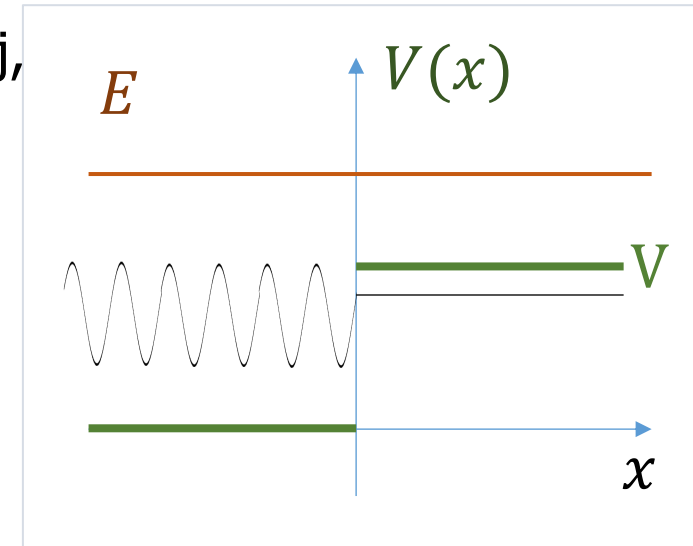

Przykład: bariera potencjału

- Interpretacja amplitud A, B, C:
  1. amplituda danej składowej paczki falowej, dla pojedynczej cząstki
  2. natężenie strumienia cząstek.

- Kwadrat modułu funkcji falowej określa gęstość prawdopodobieństwa:

$$p(x) = \psi(x)\psi^*(x)$$

- W przypadku fali biegnącej w jednym kierunku, stała gęstość prawdopodobieństwa (jednorodny strumień cząstek):

$$p_2(x) = \psi_2(x)\psi_2^* = Ce^{ik_2x}Ce^{-ik_2x} = C^2$$

- Dla superpozycji fali padającej i odbitej dostajemy falę stojącą:

$$p_1(x) = (Ae^{ik_1x} + Be^{-ik_1x})(Ae^{-ik_1x} + Be^{ik_1x}) = A^2 + B^2 + AB\cos 2k_1x$$

Przykład: bariera potencjału

- Współczynnik transmisji i odbicia strumienia cząstek od bariery potencjału:

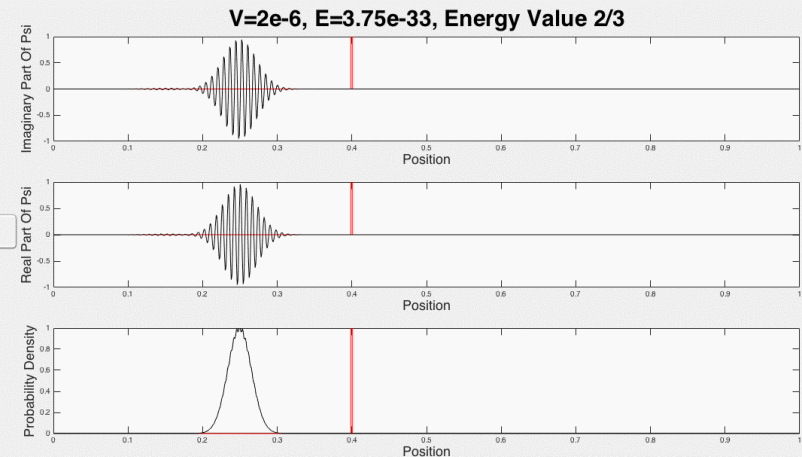
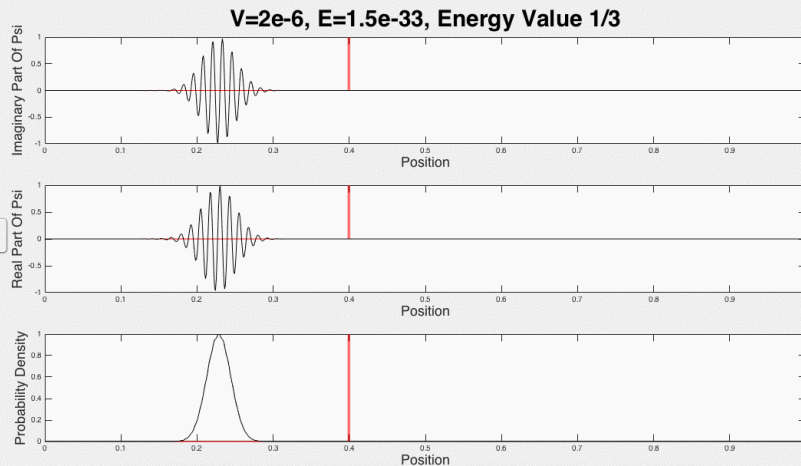
$$R = \frac{BB^*}{AA^*} = \frac{k_1^2 - k_2^2}{(k_1 + k_2)^2}$$

$$T = 1 - R$$

$$k_1 = \frac{\sqrt{2mE}}{\hbar}$$

$$k_2 = \frac{\sqrt{2m(E - V)}}{\hbar}$$

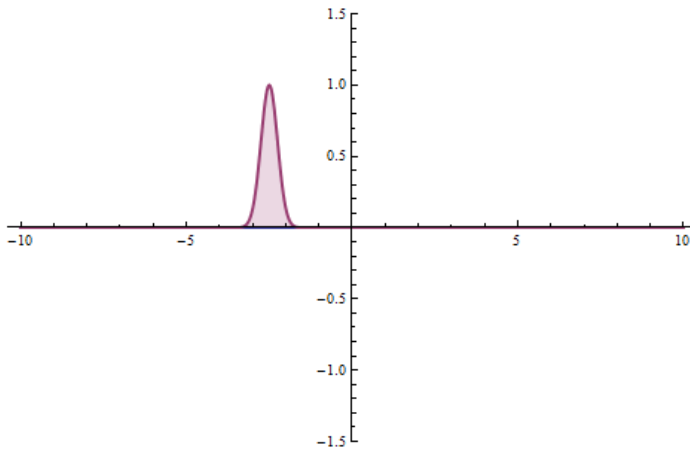
- Co się dzieje w przypadku pojedynczej cząstki? Odbije się czy przeleci?

Superpozycja stanów kwantowych

- Cząstka znajduje się jednocześnie w każdym z możliwych stanów, np. jednocześnie przeszła i została odbita, do momentu dekoherencji kwantowej wskutek pomiaru stanu cząstki.

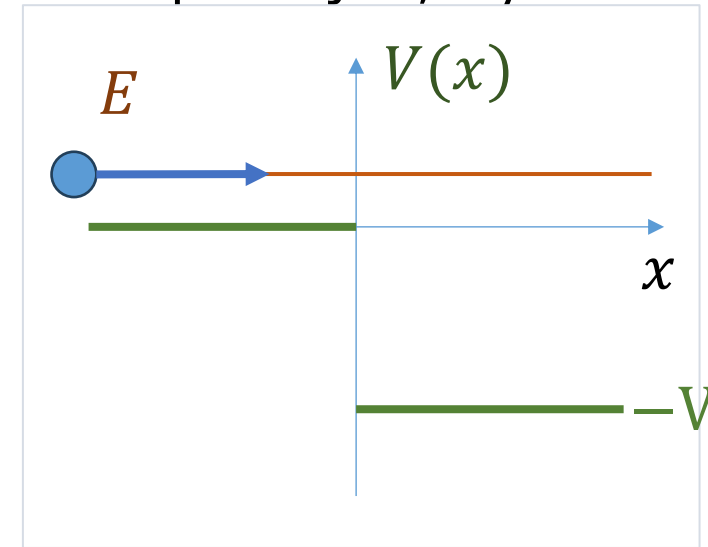

Przykład: bariera potencjału

- Odbicie cząstki może nastąpić nawet od „dołka” potencjału, czyli w sytuacji, gdy cząstka trafia na krawędź obniżonego potencjału (np. na granicy jądra atomowego)

$$R = \frac{k_1^2 - k_2^2}{(k_1 + k_2)^2}$$

- Zadanie: neutron powstały w wyniku rozpadu promieniotwórczego posiada energię $E = 5 \text{ MeV}$. Neutron trafia na jądro innego atomu, przy upraszczającym założeniu, że potencjał jądra jest schodkiem o wartości -50 MeV , obliczyć prawdopodobieństwo odbicia R

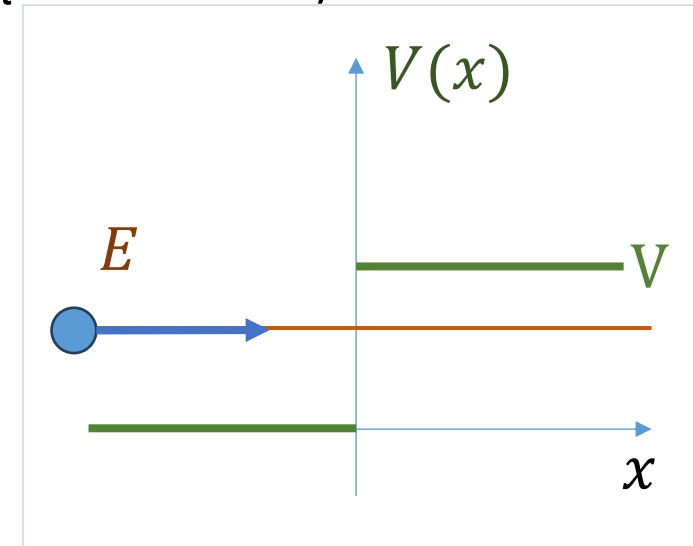
Przykład: bariera potencjału

- Swobodna cząstka o energii E porusza się wzdłuż osi x , natrafia na barierę potencjału (np. na granicy metal-próżnia)
- Bariera potencjału, $V > E$:

$$V(x) = 0, \text{ dla } x < 0$$

$$V(x) = V, \text{ dla } x \geq 0$$

- W mechanice klasycznej taka cząstka powinna oczywiście odbić się, jak piłka, od bariery potencjału
- W mechanice kwantowej rządzonej równaniem Schroedingera jest trochę inaczej, bo cząstki to fale...

Przykład: bariera potencjału

- Swobodna cząstka o energii E porusza się wzdłuż osi x , natrafia na barierę potencjału wyższą niż E (np. na granicy metal-próżnia)
- Dla $x < 0$ funkcja falowa jest superpozycją ruchu w lewo i w prawo:

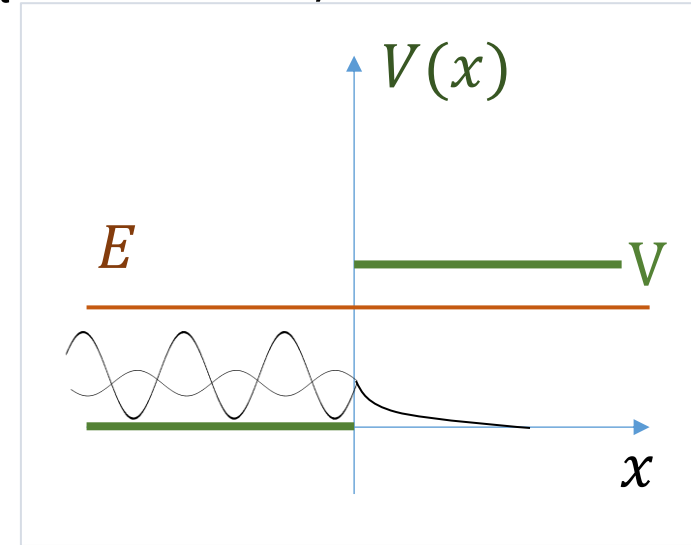
$$\psi_1(x) = Ae^{ik_1x} - Be^{-ik_1x}$$

- Dla $x > 0$ wartość własna równania Schroedingera jest liczbą urojoną:

$$k_2 = \frac{i}{\hbar} \sqrt{2m(V - E)}$$

- Daje to rzeczywistą funkcję wykładniczą malejącą, czyli cząstka wnika wewnątrz zabronionego (klasycznie) obszaru:

$$\psi_2(x) = Ce^{-\frac{1}{\hbar} \sqrt{2m(V-E)} x}$$

Przykład: tunelowanie przez skok potencjału

- Swobodna cząstka o energii E porusza się wzdłuż osi x , natrafia na barierę potencjału wyższą niż E , bariera ta ma małą szerokość d
- Dla $x < 0$ funkcja falowa jest superpozycją ruchu w lewo i w prawo:

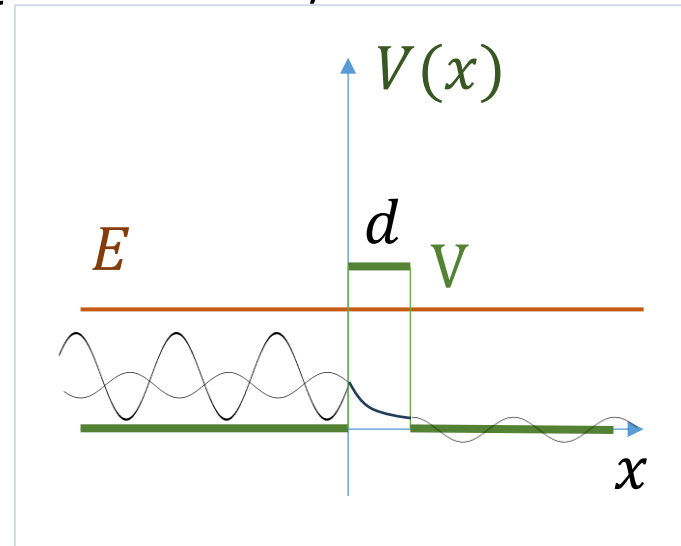
$$\psi_1(x) = Ae^{ik_1x} - Be^{-ik_1x}$$

- Dla $d > x > 0$ funkcja falowa jest wykładniczo malejąca:

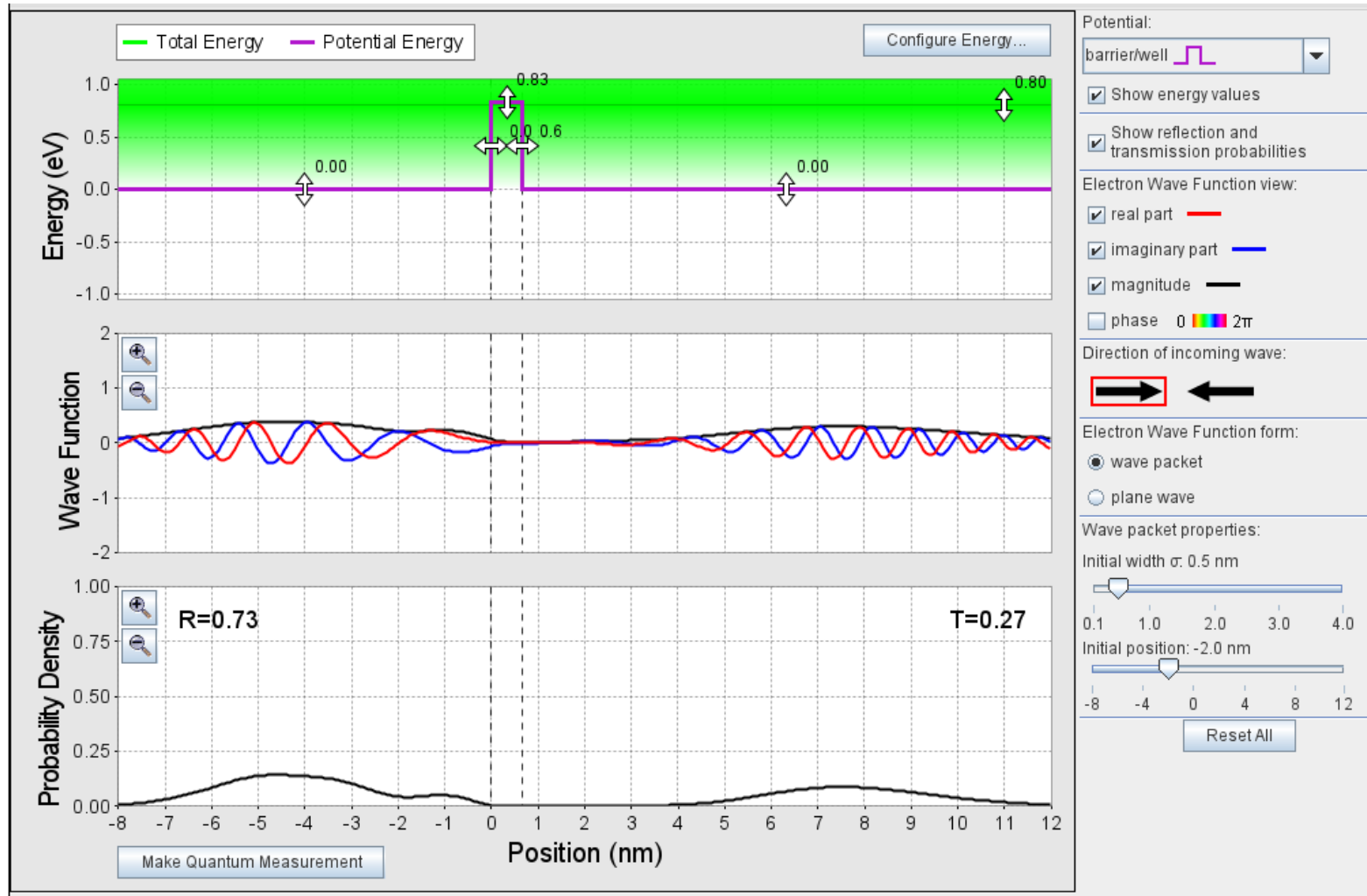
$$\psi_2(x) = Ce^{-\frac{1}{\hbar}\sqrt{2m(V-E)}x}$$

- Dla $x > d$ funkcja falowa odpowiada cząstce, która przetunelowała przez barierę potencjału, amplituda zależy od szerokości bariery:

$$\psi_3(x) = De^{ik_1x}$$

Przykład: tunelowanie przez skok potencjału

<https://phet.colorado.edu/sims/cheerpi/quantum-tunneling/latest/quantum-tunneling.html?simulation=quantum-tunneling>

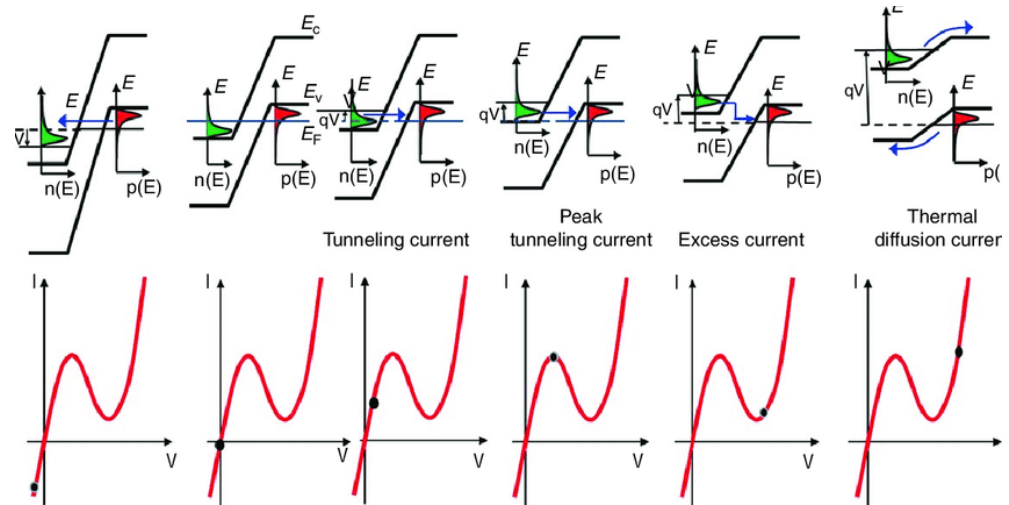
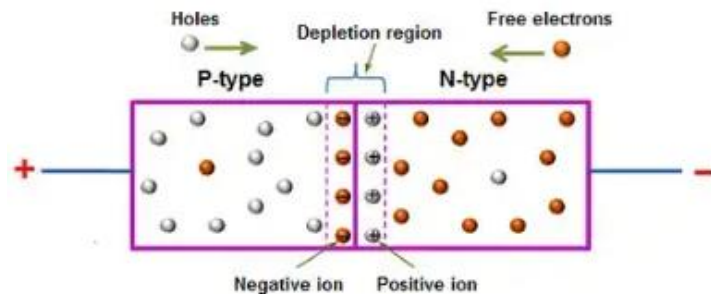
Tunelowanie przez skok potencjału

- Prawdopodobieństwo tunelowania przez skok o szerokości d :

$$T \approx 16 \frac{E}{V} \left(1 - \frac{E}{V} \right) e^{-2k_2 d}$$

- Przykłady efektu tunelowania w praktyce:
- Rozpad alfa: tunelowanie przez barierę potencjału na granicy jądra atomowego

- Dioda tunelowa (dioda Esakiego)

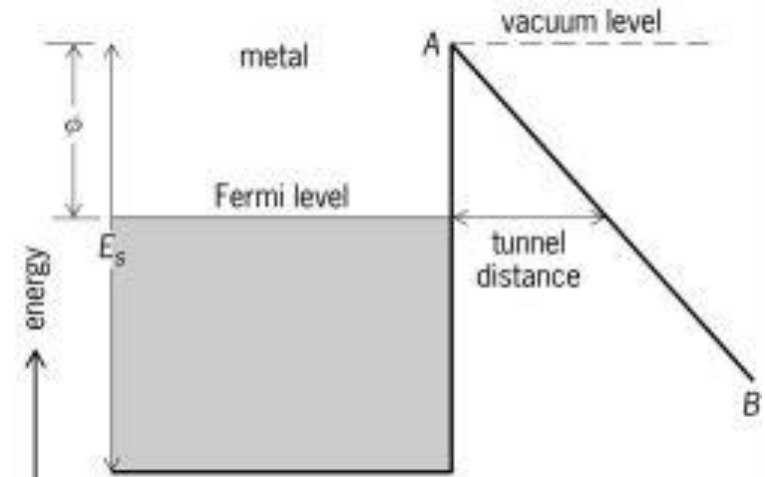
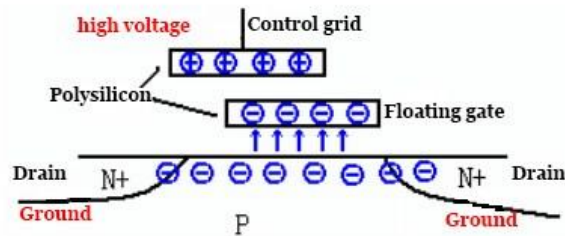

- Spinowo-zależne tunelowanie przez barierę izolatora (TMR)

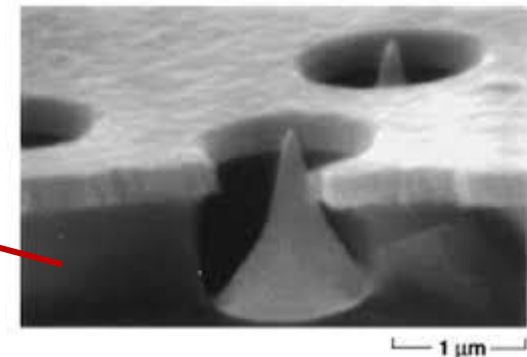
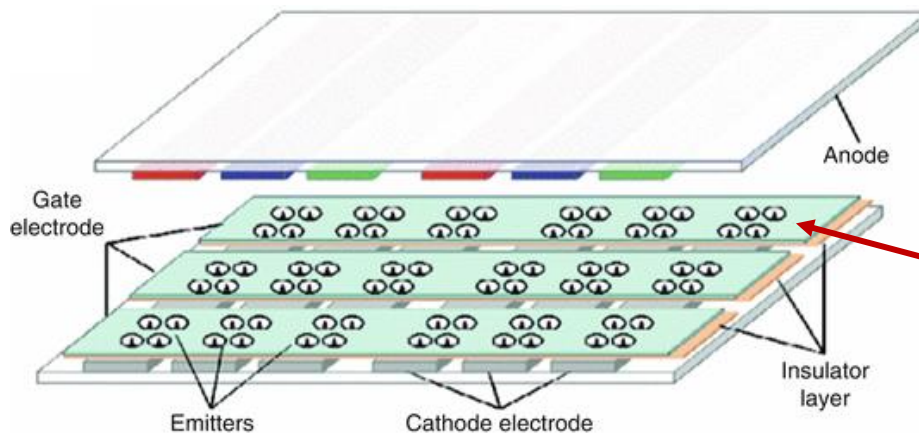

Tunelowanie przez skok potencjału

- Przykłady efektu tunelowania w praktyce: zimna emisja polowa przez trójkątną barierę potencjału (Fowler-Nordheim Tunneling)
- ✓ polowy mikroskop elektronowy FEM
- ✓ komórki pamięci EEPROM

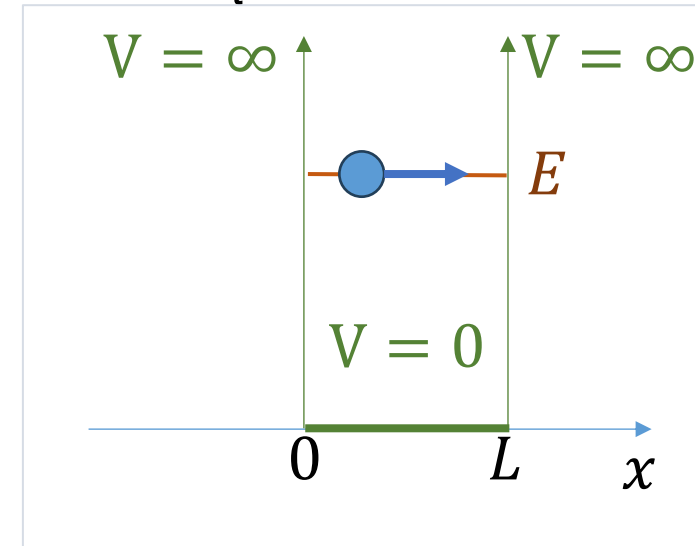
- ✓ wyświetlacz FED

Przykład: cząstka w studni potencjału

- Cząstka o energii E porusza się wzdłuż osi x wewnątrz studni nieskończenie dużego potencjału
- Studnia potencjału ma szerokość L
 $V(x) = 0$, dla $0 < x < L$
 $V(x) = \infty$, dla $x > L, x < 0$
- Cząstka może przebywać wyłącznie wewnątrz tej studni.
- W mechanice klasycznej taka cząstka powinna mieć dowolną energię.
- W mechanice kwantowej rządzonej równaniem Schroedingera jest trochę inaczej, bo cząstki to fale...

Przykład: cząstka w studni potencjału

- Cząstka o energii E porusza się wzdłuż osi x wewnątrz studni nieskończenie dużego potencjału
- Funkcja falowa jest superpozycją ruchu w lewo i w prawo:

$$\psi(x) = Ae^{ikx} - Be^{-ikx}$$

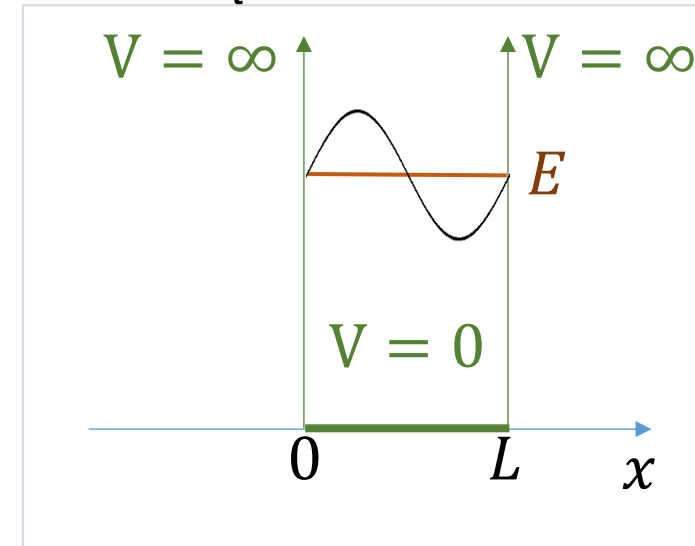
- Funkcja falowa musi się zerować na granicach studni, więc $B = -A$

$$\psi(x) = A \sin kx$$

$$k = \sqrt{2mE}/\hbar$$

- Zadanie: wyznaczyć amplitudę funkcji falowej A za pomocą normalizacji gęstości prawdopodobieństwa:

$$\int_{-\infty}^{\infty} \psi(x) \psi^*(x) dx = \int_0^L A^2 \sin^2 kx dx = 1$$

Przykład: cząstka w studni potencjału

- Cząstka o energii E porusza się wzdłuż osi x wewnątrz studni nieskończenie dużego potencjału

- Funkcja falowa to fala stojąca:

$$\psi(x) = A \sin kx$$

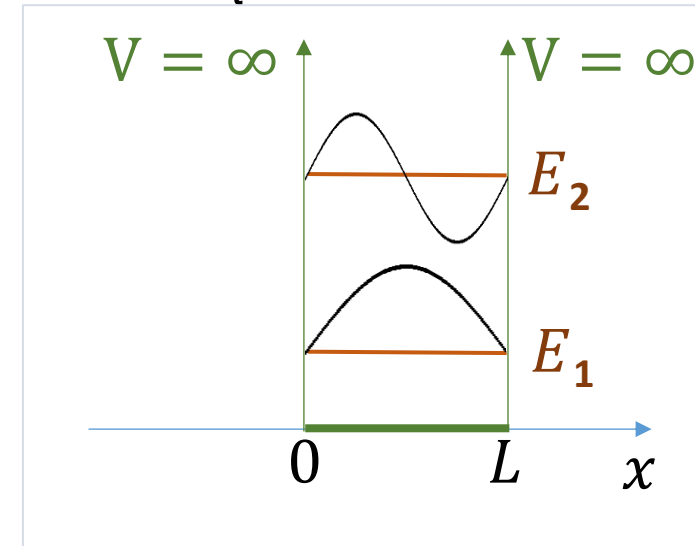
- Funkcja falowa musi się zerować na granicach studni, co narzuca wartości k

$$kL = n\pi, \quad n = 1, 2, \dots$$

- Kwantyzacja wektora falowego narzuca kwantyzację energii:

$$E_n = \frac{\hbar^2}{2m} k^2 = \frac{\hbar^2}{2m} \frac{n^2 \pi^2}{L^2}$$

1. Energia w studni potencjału może mieć tylko określone wartości
2. Cząstka nie może mieć zerowej energii (zasada nieoznaczoności)

Kwantowy oscylator harmoniczny

- Cząstka o energii E porusza się wzdłuż osi x pod wpływem parabolicznego potencjału
- Równanie Schroedingera (S to stała sprężystości):

$$-\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2}{\partial x^2} \psi(x) + \frac{Sx^2}{2} \psi(x) = E\psi(x) \quad \omega = \sqrt{S/m}$$

- Rozwiązaniem tego równania są wielomiany Hermita,

$$\psi(x) = \frac{1}{\sqrt{2^n n!}} \sqrt{\left(\frac{m\omega}{\pi\hbar}\right)} e^{-\frac{m\omega x^2}{2\hbar}} H_n \left(\sqrt{\frac{m\omega}{\hbar}} x \right)$$

- które też narzucają kwantyzację energii:

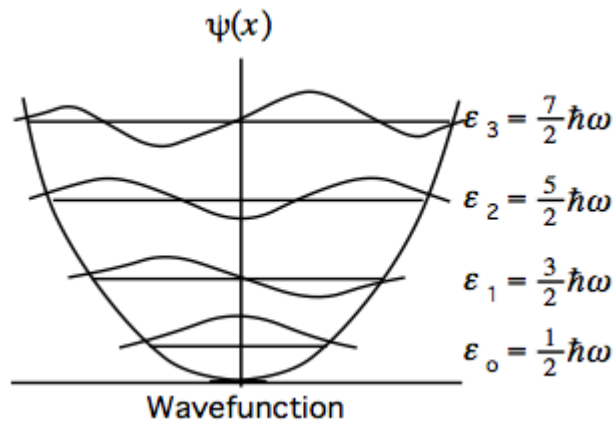
$$E_n = \hbar\omega \left(n + \frac{1}{2} \right)$$

- Jest to (prawie) zgodne z postulatem Plancka!

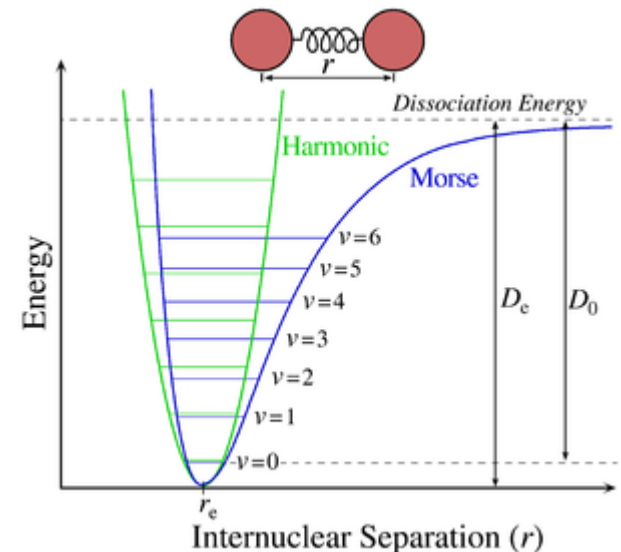
Kwantowy oscylator harmoniczny

- Cząstka o energii E porusza się wzdłuż osi x pod wpływem parabolicznego potencjału. Jej energia jest skwantowana.

- Potencjał Lenarda-Jonesa lub potencjał Morse'a, opisujące oddziaływanie w wiązaniu chemicznym, jest (dla małych energii) podobny do potencjału oscylatora harmonicznego.

Podsumowanie kwantowych efektów 1D

Nazwa układu	Przykład fizyczny	Potencjał i energie całkowite	Gęstość prawdopodobieństwa	Istotna własność
Potencjał zerowy	Proton w wiązce cyklotronowej			Wyniki używane dla innych układów
Potencjał schodkowy (energia poniżej wierzchołka)	Elektron w pasmie przewodnictwa w pobliżu powierzchni metalu			Przenikanie do obszaru wzbronionego
Potencjał schodkowy (energia powyżej wierzchołka)	Neutron usiłujący opuścić jądro			Częściowe odbicie od nieciągłości potencjału
Potencjał w kształcie bariery (energia poniżej wierzchołka)	Cząstka α usiłująca sforsować barierę kulombowską			Tunelowanie
Potencjał w kształcie bariery (energia powyżej wierzchołka)	Elektron rozpraszany na ujemnie zjonizowanym atomie			Brak odbicia dla pewnych energii
Potencjał studni prostokątnej o skończonej głębokości	Neutron związany w jądrze			Kwantyzacja energii
Potencjał nieskończenie głębokiej studni prostokątnej	Cząstka zamknięta w pudle			Przybliżenie studni prostokątnej o skończonej głębokości
Potencjał oscylatora harmonicznego	Atom drgającej cząsteczki dwuatomowej			Energia drgań zerowych

Źródło: R. Eisberg, R. Resnick,
„Fizyka kwantowa”

Podsumowanie

- Równanie Schroedingera jest odpowiednikiem równania ruchu dla mechaniki kwantowej traktującej cząstkę jako fale materii
- Jednowymiarowe stacjonarne równanie Schroedingera tłumaczy zjawiska kwantowe takie jak odbicie lub wnikanie cząstki w obszar skoku potencjału, tunelowanie przez barierę potencjału, kwantyzację energii uwięzionej cząstki.
- Do opisu atomu potrzebne jest 3D równanie Schroedingera
- Równanie Schroedingera jest równaniem nierelatywistycznym!
- Poprawkę relatywistyczną wprowadził P. Dirac, co pozwoliło na wyjaśnienie spinu, opracowanie statystyki fermionów i bozonów, przewidzenie antymaterii, zrozumienie nadprzewodnictwa...